

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet u Zagrebu

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Ivan Tukić

NACIONALNA SIGURNOST I RAZVOJ SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNIH SLUŽBI
U REPUBLICI HRVATSKOJ

Diplomski rad

mentor: dr. sc. Ivan Dunder

Zagreb, svibanj 2018.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of Information and Communication Sciences

Ivan Tukić

NATIONAL SECURITY AND DEVELOPMENT OF SECURITY AND INTELLIGENCE
SERVICES IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Graduate thesis

mentor: dr. sc. Ivan Dunder

Zagreb, May 2018

Sadržaj

Sažetak i ključne riječi	1
1. Uvod	2
1.1. Predmet i cilj rada.....	2
1.2. Metode prikupljanja i izvori podataka.....	2
1.3. Sadržaj i struktura rada.....	2
2. Povijest sigurnosno-obavještajnih službi	4
2.1. Rana povijest	4
2.2. Moderno doba.....	5
2.2.1. Obavještajne službe	5
2.2.2. Sigurnosne službe.....	5
2.3. Sigurnosno obavještajne službe u tranzicijskim zemljama	8
3. Sigurnosno-obavještajni sustav bivše SFRJ	9
3.1. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava SFRJ	9
3.2. Vojna obavještajna služba	10
3.3. Civilna obavještajna služba (SID)	10
3.4. Vojna sigurnosna služba.....	11
3.5. Civilna sigurnosna služba.....	12
3.6. Ciljevi sigurnosno-obavještajnih službi SFRJ.....	12
3.7. Metode rada sigurnosno-obavještajnih službi SFRJ.....	13
3.8. Operativna sredstva i metode	13
3.8.1. Operativno-tehnička sredstva i metode	14
4. Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske	16
4.1. Razdoblje od osamostaljenja do donošenja Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske	16
4.1.1. Ured za zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske (UZUP).....	17
4.1.2. Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP)	18
4.1.3. Sigurnosna informativna služba (SIS).....	18
4.1.4. Ured za nacionalnu sigurnost (UNS).....	19
4.1.5. Hrvatska izvještajna služba (HIS)	20
5. Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA).....	22
5.1. Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske	22
5.1.1. Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS)	22
5.1.2. Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija (Savjet)	24
5.1.3. Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS)	24
5.1.4. Zavod za sigurnost informacijskih sustava (ZSIS).....	25
5.1.5. Operativno-tehnički centar za nadzor telekomunikacija (OTC).....	25
5.1.6. Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA).....	25
5.2. Ustroj SOA-e	27
5.3. Poslovi i ovlasti sigurnosno-obavještajnih agencija.....	28

5.3.1. Prikupljanje podataka	29
5.3.2. Evidencije podataka i njihovo korištenje.....	30
5.3.3. Sigurnosne provjere i protuobavještajna zaštita	30
5.3.4. Mjere prikrivanja	30
5.3.5. Izvješćivanje	31
5.4. Nadzor nad sigurnosno-obavještajnim agencijama	31
5.4.1. Stručni nadzor.....	31
5.4.2. Parlamentarni nadzor.....	32
5.4.3. Građanski nadzor.....	33
5.4.4. Unutarnji nadzor	34
6. Izazovi suvremenog doba	35
6.1. Terorizam	35
6.2. Ekstremizam	36
6.3. Migracijski val.....	36
6.4. Korupcija.....	37
6.5. Organizirani kriminal	37
6.6. Kibernetički (cyber) izazovi	38
7. Zaključak	39
Literatura	40
Popis slika	41

Sažetak i ključne riječi

Sažetak: Cilj diplomskog rada je objasniti, definirati i prikazati sigurnosno-obavještajni sustav od samog nastajanja sigurnosnih i obavještajnih djelatnosti u začecima starih civilizacija pa sve do današnjeg suvremenog sigurnosno-obavještajnog sustava u demokratskom društvu. Dio rada odnosi se na nastanak sigurnosno-obavještajnog sustava u Republici Hrvatskoj te načine organiziranja, funkcioniranja i mogućnosti nadzora nad takvim sustavom. Prikazan je i modus operandi sigurnosno-obavještajnih službi. Diplomski rad prikazuje i moderne izazove koje tehnološki napredak i globalne političke situacije postavljaju pred sigurnosno-obavještajni sustav.

Ključne riječi: sigurnosno-obavještajni sustav, SOA, izazovi suvremenog doba, zakonitost rada sigurnosno-obavještajnih službi, nadzor nad sigurnosno-obavještajnim sustavom

1. Uvod

Ovaj diplomski rad bavi se sigurnosno-obavještajnim sustavom Republike Hrvatske i nastoji prikazati te objasniti razvoj tog sustava od najranije povijesti do danas. U ovom početnom, uvodnom, poglavlju postaviti će se predmet i ciljevi ovog diplomskog rada, objasniti metode prikupljanja i izvore korištenih podataka te prikazati sadržaj i struktura rada.

1.1. Predmet i cilj rada

Tema ovog diplomskog rada je nacionalna sigurnost i razvoj sigurnosno-obavještajnih službi u Republici Hrvatskoj. Rad je teorijske naravi te proizlazi iz proučavanja dostupne literature i aktualnih zakonskih odredaba koje uređuju sigurnosno-obavještajni sustav.

Osnovni ciljevi ovog rada su:

- objasniti pojam sigurnosno-obavještajne službe,
- prikazati razvoj sigurnosno-obavještajnih službi od njihovih početaka do danas,
- prikazati nastanak sigurnosno-obavještajnih službi u Republici Hrvatskoj,
- objasniti ustroj i funkcioniranje sigurnosno-obavještajnog sustava u Republici Hrvatskoj te
- prikazati suvremene izazove s kojima se susreću sigurnosno-obavještajne službe.

1.2. Metode prikupljanja i izvori podataka

Za potrebe pisanja ovog diplomskog rada korištene su relevantne knjige, članci, zakoni i brošure koje se bave problematikom sigurnosno-obavještajnih službi. Najčešći izvori literature bile su knjižnice i službena internetska stranica Sigurnosno-obavještajne agencije¹, ali i razne znanstvene i stručne publikacije.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Ovaj se rad sastoji od sedam osnovnih poglavlja:

- Prvo, uvodno poglavlje daje opis teme i ciljeve rada, opisuje izvore i metode prikupljanje podataka te daje i objašnjenje strukture samog rada.

¹ <https://www.soa.hr/hr/>

- Drugo poglavlje daje povijesni prikaz razvoja sigurnosno-obavještajnih službi od samih početaka čovječanstva pa do modernih vremena u kojima su sigurnosno-obavještajne službe poprimile svoj današnji oblik i organizaciju.
- Treće poglavlje prikazuje razvoj sigurnosno-obavještajnih službi bivše SFRJ, što je važno za razumijevanje današnjeg sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske.
- Četvrto poglavlje daje informacije o današnjem sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske.
- Peto poglavlje prikazuje sigurnosno-obavještajne agencije Republike Hrvatske, način na koji je organiziran sigurnosno-obavještajni sustav, njegov ustroj i navodi poslove u njegovoj nadležnosti.
- Šesto poglavlje prikazuje s kojima se izazovima susreću sigurnosno-obavještajni sustavi u suvremeno doba.
- Posljednje, sedmo poglavlje daje zaključna razmatranja teme.

2. Povijest sigurnosno-obavještajnih službi

Početke obavještajne djelatnosti možemo pronaći već u pretpovijesti. Sva živa bića, pa tako i čovjek, primaju informacije iz vanjskog svijeta koje potom obrađuju kako bi se njima prilagodili i tako si povećali šanse za opstanak. Živa bića osjetilima zamjećuju promjene u svojoj okolini kojima se pritom prilagođavaju, zaprimljene obavijesti procesuiraju te pronalaze najbolje odgovore. Zbog preživljavanja, živa se bića, također, štite od toga da druga bića prikupljaju obavijesti o njima pa tako nastoje odaslati krive obavijesti i navesti druga bića na krive zaključke. Na primjer, slična su u izgledu i ponašanju drugim bićima ili se pak svojstvima, ponašanjem ili izgledom stapaju s okolinom. Da bi bića ostala neprimjetna, koriste razne tehnike poput kamuflaže, mimikrije, prikrivanja vlastitog mirisa i sl.

Čovjek također prikuplja informacije o svojoj okolini kako bi te informacije iskoristio za odbijanje opasnosti koja mu prijeti ili za vlastiti napredak, a isto tako te informacije nastoji sačuvati i zaštititi od pripadnika druge zajednice. Iz tih razloga obavještajnu djelatnost nazivaju još i „drugim najstarijim zanatom na svijetu“².

2.1. Rana povijest

Već u najstarijim povijesnim zapisima možemo naći obavještajne funkcije. Tako već u knjizi Brojevi možemo naći upute koje je Jahve dao Mojsiju naredivši mu da pošalje ljude da izvidi zemlju koju Jahve daje Izraelcima. Taj nam je zapis važan jer datira oko 1500. g. p. n. e. i to je najraniji spomen obavještajne službe kao djelatnosti i kao organizacije³.

Važnost obavještajne službe naglasio je Sun Tsu u knjizi Umijeće ratovanja⁴ gdje navodi da je „najviše ratno umijeće svladati neprijatelja bez borbe“. Uz isticanje važnosti, Sun Tsu je dao i upute za organiziranje obavještajne službe. Prema njemu za uspješno ratovanje potrebno je imati detaljne i pouzdane informacije o neprijatelju kako bi bilo moguće predvidjeti tijek događaja i nadmudriti neprijatelja. Obavještajnoj je službi posvetio cijelu jednu glavu svoje knjige u kojoj navodi i uporabu tajnih agenata, dvostrukih špijuna i agenata za širenje netočnih informacija.

² Žunec, O., Domišljanović, D. (2000.) Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske, Jesenski i Turk, Zagreb, str 11.

³ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 11.

⁴ Sun Tsu „Umijeće Ratovanja“, Mozaik Knjiga, 2016, Zagreb

Povijesno gledano gotovo da nema niti jedne vojske koja nije imala obavještajnu organizaciju. Tijekom starog i srednjeg vijeka najznačajnije su bile obavještajne službe Rima u doba Carstva, Asirije u doba Asurbanipala i Bizant u doba Justinijana⁵. Zanimljivo je da je Bizant imao vrlo slabe oružane snage, ali je razvio snažnu obavještajnu mrežu za prikupljanje podataka o snazi i namjerama potencijalnih neprijatelja koji su ga mogli ugroziti. Slično kao i Bizant, i Mleci su svoju snagu temeljili na diplomaciji više nego na vojnoj sili⁶.

2.2. Moderno doba

Francusku revoluciju 1789. godine možemo označiti kao početak stvaranja razgranatih i složenih sigurnosno-obavještajnih službi, s obzirom na velike društvene i unutarnjopolitičke promjene, širenje političkih interesa na cijele kontinente, razvoj diplomacije i sl⁷.

2.2.1. Obavještajne službe

U modernom razdoblju došlo je do velikog razvoja u naoružanju stvaranjem masovnih vojski, tehničkim unaprjeđivanjem naoružanja, proizvodnjom oružja i sl. S tim je razvojem snažan napredak doživjela vojna obavještajna služba, što je razumljivo jer je napredak naoružanja zahtijevao prikupljanje informacija o naoružanju stranih zemalja, o njihovom reljefu, komunikacijama, važnim objektima itd. Te podatke su prikupljali pomoću razvijene mreže uhoda i doušnika koji bi bili poslani u stranu zemlju da tamo prikupljaju relevantne i vlastima zanimljive informacije.

Snažan razvoj obavještajne su službe doživjele razvojem tehničkih sredstava, a naročito sredstava veze, kao što su telefon, radio, telegraf i sl., i sredstava za izviđanje s daljine, kao što su razne vrste kamera, zrakoplova i sl. Primjerice, čim se radio počeo šire upotrebljavati, obavještajne službe su ga počele prisluškivati. To je, pak, dovelo do razvoja tajnog šifriranja što je, opet, dovelo do stvaranja odjela za dešifriranje.

2.2.2. Sigurnosne službe

Usporedno sa stvaranjem obavještajnih službi počele su se razvijati i sigurnosne službe. Njihova svrha bila je borba protiv neprijateljskih obavještajnih službi, kako onih stranih zemalja, tako i protiv unutarnjih protivnika vladajućeg sustava.

⁵ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 12.

⁶ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 12.

⁷ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 13.

Sigurnosne službe razvile su se iz redova osoba koji su bili najvjerniji vladaru, najčešće, dvorskih stražarskih jedinica. Njihova se važnost pokazala u doba stvaranja velikih carstava i kroz pokoravanje stranih naroda koje je trebalo nadzirati kako bi se osigurala sigurnost države. Njihov modus operandi bio je obilaženje zemlje i praćenje ponašanja režimu zanimljivih pojedinaca i stanovništva. Tako su se razvijale mreže doušnika i uhoda. Obavještajne i sigurnosne službe razvile su se u istom organizacijskom okviru. U samim začecima sigurnosnih službi možemo vidjeti njihovu sličnost s obavještajnim službama po tome što su informacije za njih također prikupljali pouzdani agenti i uhode te su tako te službe i počivale na tim informacijama. U staroj Ateni su takve agente pogrdno nazivali „sikofanti“ od grčke riječi *syké* što znači smokva jer su vlastima prokazivali one koji su krali smokve ili nisu plaćali porez na njih. U starom Rimu su takvi agenti imali pravo na dio te imovine koju bi prijavili vlastima⁸.

Sigurnosne službe doživljavaju procvat i jačaju u organizacijskom smislu u doba apsolutističkih monarhija XVII. i XVIII. stoljeća kada se stvaraju organizacije čija je svrha nadzor i borba protiv protivnika monarha⁹. Takve su organizacije dobile gotovo neograničene ovlasti, i to, istražne, tužiteljske, sudbene i izvršne. Tako je francuski kralj Luj XIV. оформio tajnu policiju koja je raspolagala neograničenim ovlastima kako bi progonila kraljeve neprijatelje te je tajnim dekretom *lettres de cachet* omogućio zatvaranje sumnjivaca bez suđenja na neodređeno vrijeme. Sličnu tajnu službu, također s neograničenim ovlastima, razvila je i Mletačka Republika¹⁰.

Sigurnosne službe dobile su svoj moderan oblik stvaranjem modernih nacionalnih država, s velikim područjem i velikim brojem stanovnika te diobom funkcija kojima se odvojila policijska funkcija javne sigurnosti od funkcije očuvanja čitavog poretka, tj. režima. Policijska funkcija obuhvaćala je očuvanje reda, mira i zakonitosti i tu su funkciju obavljale redovne policije. A sigurnosne poslove očuvanja poretka putem borbe protiv unutarnjih i vanjskih neprijatelja tog poretka preuzele su posebno, u tu svrhu, оформljene sigurnosne službe.

Dakle, moderne su sigurnosne službe jasno odvojene od redovne policije koja ima funkciju javne sigurnosti. Sigurnosne službe obilježava uporaba specifičnih tajnih i javnih

⁸ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 14.

⁹ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 15.

¹⁰ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 16.

metoda i tehnika te koncentracija vlasti. Koncentracija vlasti, kojom redovna policija ne raspolaže, obuhvaća istražne, tužiteljske, sudske i izvršne ovlasti neograničenog dosega pri čemu od nadzora nisu izuzeti ni vlasti pa ni najviši državni dužnosnici.

Sigurnosne službe su se u XIX. stoljeću podijelile na vojnu i civilnu komponentu, iako je i dalje dolazilo do preklapanja u njihovim nadležnostima. S vremenom se vojna sigurnosna služba odvojila u zasebnu organizaciju kojoj je svrha bila onemogućavanje stranih obavještajnih službi u prikupljanju podataka, otkrivanju i hvatanju te neutraliziranju njihovih agenata i doušnika. Specijalizacija rada također je utjecala na odvajanje vojne sigurnosne službe odvajanjem organizacije za onemogućavanje vanjskih neprijatelja i organizacija za onemogućavanje unutarnjih neprijatelja režima.

Pojavom modernih autoritarnih i totalitarnih režima te pojavom straha i napetosti u i među takvim režimima došlo je do naglog razvoja političkih policija za borbu protiv neprijatelja režima. Te su policije pokušavale ući u sve sfere društva i društvenih zbivanja kako bi ih mogle kontrolirati i utjecati na njih. Najpoznatiji primjeri takvih političkih policija koje su imale kontrolu nad čitavim režimom su *Ohrana* u carskoj Rusiji po čijem se modelu kasnije razvila *Čeka* u Sovjetskom savezu, a iz koje se razvio *NKVD* te *KGB*. Cilj tih službi bio je očuvanje režima od unutarnjih i vanjskih neprijatelja i njihova neutralizacija svim raspoloživim sredstvima. U tu su svrhu službe samostalno uhodile, špijunirale, vodile istrage, uhićivale, sudile i izvršavale kazne. *KGB* i njegovi prethodnici su formalno bili podređeni sovjetskoj Vladi, ali je kontrolu nad njim imao Politbiro Komunističke partije, tj. njen glavni sekretar¹¹. Premda utemeljene na drugačijem idealističkom stajalištu, slične su se službe razvile i u nacionalsocijalističkoj Njemačkoj čiji je cilj također bio borba s političkim neistomišljenicima kao što je *Gestapo* (Tajna državna policija) kojeg je, kao i u sovjetskoj Rusiji, kontrolirala vladajuća stranka (NSDAP). Nakon podjele Njemačke po istom se modelu u Istočnoj Njemačkoj razvila Državna sigurnost, tzv. *Stasi*. Sve su te službe kroz povijest ostavile iza sebe velik broj žrtava, političkih neistomišljenika.

Nakon Drugog svjetskog rata sigurnosno-obavještajne službe odigrale su najveću ulogu u doba Hladnog rata između istočnog i zapadnog bloka. Razlog tome je nedostatak izravnog oružanog sukoba kojeg je onemogućavala ravnoteža snaga postignuta snažnim nuklearnim naoružanjem koje su posjedovale obje strane. U takvom okruženju države su

¹¹ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 17.

nastojale rabiti protiv drugih država tzv. tajne operacije. Tajne operacije (engl. *covert action*) možemo definirati kao djelatnosti obavještajnih i drugih organizacija koje, u svrhu promicanja vlastite politike, nastoje utjecati na strane organizacije, vlade i države, bez otkrivanja vlastite uključenosti¹². Takvo povećanje obujma poslova obavještajnih službi dovelo je do njihove centralizacije na način da je bilo potrebno stvoriti krovne organizacije koje će koordinirati i usklađivati rad specijaliziranih i odvojenih službi. Primjer takve krovne organizacije je Središnja obavještajna agencija (CIA) u SAD-u, gdje je direktor CIA-e ujedno i direktor čitave obavještajne zajednice¹³.

2.3. Sigurnosno obavještajne službe u tranzicijskim zemljama

Tranzicijske zemlje doživjele su poteškoće u prilagođavanju novim društvenim i ekonomskim odnosima te novoj sigurnosnoj situaciji u Europi. Sigurnosne službe uglavnom prate razvoj demokratskih standarda i razvijaju se u skladu s njim te je i njihova tranzicija demokratizaciji u velikoj mjeri uspješna¹⁴.

Tako je stvoren određen stupanj kontrole i nadzora zakonodavne i izvršne vlasti nad radom službi, a prekoračenje dobivenih ovlasti i uplitanje u unutarnje političke odnose bile su pod budnim okom medija. Ciljevi i zadaće službi ograničeni su na protuobavještajnu zaštitu, zaštitu demokratskog poretka i borbu protiv najtežih oblika kaznenih djela. Uz to, sigurnosne su službe dobile nove organizacijske forme i nove zadaće. Među najvažnijim novim zadaćama valja napomenuti borbu protiv organiziranog kriminala koji je postao sve agresivniji, te koji je usko povezan s političkim strukturama i koji uzima sve više maha u tranzicijskim zemljama.

¹² v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 24.

¹³ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 24.

¹⁴ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 25.

3. Sigurnosno-obavještajni sustav bivše SFRJ

U sustavu bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Hrvatska je do svog osamostaljenja bila federalna jedinica pod nazivom Socijalistička Republika Hrvatska. SFRJ je obilježena jednostranačjem komunističke partije. Prvi višestranački izbori, održani u travnju i svibnju 1990. godine, rezultirali su pobjedom Hrvatske demokratske zajednice koja je kao većinska parlamentarna stranka preuzela upravljanje državom i formirala izvršnu vlast. Neposredno nakon tih izbora dolazi do oružane pobune dijela srpskog stanovništva u koju se na kraju uključila i Jugoslavenska narodna armija. U takvim je uvjetima Sabor u prosincu donio Ustav Republike Hrvatske koji je predviđao da Hrvatska ostane u sustavu SFRJ sve do novog sporazuma ili dok Sabor ne odluči drugačije¹⁵. Hrvatski je Sabor tokom ratnih borbi između hrvatskih i srpskih snaga 8. listopada 1991. godine proglasio potpunu neovisnost Republike Hrvatske i prekid svih državnih veza s Jugoslavijom.

Za sigurnosno-obavještajni sustav važno je napomenuti da je cijelo to vrijeme bio u sustavu SFRJ¹⁶. Iz tog je razloga sigurnosno-obavještajni sustav nezavisne Republike Hrvatske počivao i izgrađen na temeljima jugoslavenskog sustava. Stoga je važno upoznati sigurnosno-obavještajni sustav bivše SFRJ kako bismo mogli razumjeti i sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske.

3.1. Organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava SFRJ

U SFRJ sigurnosno-obavještajni sustav bio je podijeljen na više službi od kojih je većina bila u potpunoj nadležnosti središnjih federalnih organa. Ostale službe su bile u kombiniranoj federalno-republičkoj nadležnosti ili, premda samo mali dio, u isključivoj republičkoj nadležnosti¹⁷. Osim podjele po tome tko upravlja njima, sigurnosno-obavještajne službe dijelile su se i na vojne i civilne.

U isključivoj federalnoj nadležnosti, u okviru JNA, tj. Saveznog sekretarijata za narodnu obranu, bile su vojna obavještajna služba i vojna sigurnosna služba te civilni obavještajni organi Saveznog sekretarijata za vanjske poslove. U kombiniranoj federalno-republičkoj nadležnosti bili su poslovi civilnih sigurnosnih službi organizirani na saveznoj razini pod Savezom sekretarijata za unutarnje poslove i pod republičkim sekretarijatima za

¹⁵ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 33.

¹⁶ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 33.

¹⁷ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 34.

unutarnje poslove. U savezno-republičkoj nadležnosti su bili poslovi državne sigurnosti, a sama je javna sigurnost, s policijskim poslovima, bila najvećim dijelom u republičkoj nadležnosti. Postojale su i vojna obavještajna i vojna sigurnosna služba u okviru Teritorijalne obrane koja je formalno bila federalno republički uređena, ali je u stvarnosti ta služba bila centralizirana¹⁸.

3.2. Vojna obavještajna služba

Vojna obavještajna služba činila je dio sigurnosnog sustava SFRJ. Od 1947. godine vojna obavještajna služba bila je organizirana u okviru II. obavještajne uprave Generalštaba JNA. Kroz povijest je mijenjala organizacijske oblike, ali se načelno sastojala od sljedećih sektora¹⁹:

- Sektor za prikupljanje podataka,
- Sektor za obradu podataka,
- Sektor za elektronsko izviđanje i
- Sektor za rad vojno diplomatskih predstavnika.

Vojna obavještajna služba stvarala je obavještajne centre kako u zemlji tako i u inozemstvu, a radu su joj pripomagale i izviđačke jedinice. Poslovi kojima se ta služba bavila bili su prikupljanje i obrada podataka, analitička djelatnost i diseminacija informativnih i obavještajnih materijala za vojne, državne i stranačke strukture²⁰. Cilj te službe bio je prikupljanje i analiza podataka o stanju, mogućnostima i namjerama oružanih snaga stranih država, o političkoj i vojnoj situaciji u svijetu, o vojnim politikama i doktrinama stranih zemalja te o međusobnim odnosima u blokovima te u samim stranim državama²¹.

3.3. Civilna obavještajna služba (SID)

Civilna obavještajna služba organizirana je krajem Drugog svjetskog rata, a djelovala je u okviru Saveznog sekretarijata za vanjske poslove. Bila je organizirana u Službi za istraživanja i dokumentaciju. Civilna se služba bavila prikupljanjem političkih i ekonomskih informacija o

¹⁸ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 34.

¹⁹ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 35.

²⁰ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 35.

²¹ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 35.

stranim zemljama, o jugoslavenskoj emigraciji i odnosima u blokovima. Te je poslove obavljala preko diplomatskih predstavništva u drugim zemljama²².

Unutar SID-a djelovali su odjeli koji su bili zaduženi za pojedine regije i zemlje. Funkcije tih odjela bile su prikupljanje, analiza, obrada, pohrana i diseminacija obavještajnih podataka za Savezni sekretarijat za vanjske poslove, Predsjedništvo SFRJ, centralne komitete Saveza komunista²³. Kako su u diplomatskim predstavništvima radile i civilna i vojna obavještajna služba, treba napomenuti da su te dvije službe teško surađivale i da je među njima bilo dosta netrpeljivosti²⁴.

3.4. Vojna sigurnosna služba

Vojna sigurnosna služba nije bila organizirana pod Generalštabom nego je bila pod Upravom sigurnosti koja je, pak, bila dio Saveznog sekretarijata za narodnu obranu. Nju su vršili Organi sigurnosti (OB). Funkcije vojne sigurnosne službe bile su²⁵:

- protuobavještajna zaštita postrojbi i oružanih snaga u cjelini od prodora stranih obavještajnih službi,
- provjera kandidata za određene položaje, prevencija i gonjenje počinitelja kaznenih djela i
- politički nadzor nad pripadnicima oružanih snaga.

Funkcija političkog nadzora se u praksi proširivala van oružanih snaga na „sigurnosno zanimljive“ pojave u cijelom društvu²⁶.

Vojna sigurnosna služba bila je dio jedinstvenog političko-polijskog sustava kojem je svrha bila borba protiv „unutarnjeg neprijatelja“, tj. političkih neistomišljenika²⁷. Zbog količine prikupljenih informacija, velikim ovlastima i nedostatku kontrole vojna sigurnosna

²² v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 35.

²³ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 36.

²⁴ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 36.

²⁵ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 37.

²⁶ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 37.

²⁷ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 37.

služba je postala središtem moći SFRJ. Organi sigurnosti su tako rukovodili čak i postrojbe javne policije²⁸.

3.5. Civilna sigurnosna služba

Civilna Služba državne sigurnosti (SDS) organizirana je u okviru Savezničkih i republičkih sekretarijata za unutarnje poslove. Kako su poslovi, djelatnosti, ovlasti i način rada SDS-a bili detaljno propisani saveznim zakonima, tako su federalni organi u poslovima državne sigurnosti imali velike nadležnosti. Prema tim zakonima, federacija je utvrđivala opću politiku zaštite poretka i usklađivala je rad samih organa koji obavljaju poslove državne sigurnosti, a republike i pokrajine su samo izvršavale poslove državne sigurnosti²⁹.

Na temelju saveznih zakona doneseni su brojni podzakonski propisi koji su koordinirali rad čitavog sigurnosno-obavještajnog sustava SFRJ. Tako je stvoren jedinstven sustav koji su, kao najvažniji faktori, sačinjavale dvije obavještajne i dvije sigurnosne službe³⁰:

- Organi II. uprave Generalštaba JNA s obavještajnim centrima unutar SFRJ, prislušnim centrima za elektronsko izviđanje, inozemnim obavještajnim centrima ugrađenih u diplomatsko-konzularnim predstavništvima;
- Služba za istraživanja i dokumentaciju (SID), također ugrađena u diplomatsko-konzularnim predstavništvima SFRJ i s odjelima za analitički rad i elektronsko izviđanje unutar SFRJ;
- Organi sigurnosti (OB) Saveznog sekretarijata za narodnu obranu s odjeljenjima u armijama i JNA na čitavom teritoriju SFRJ;
- Služba državne sigurnosti (SDS) Savezničkih i republičkih sekretarijata za unutarnje poslove.

3.6. Ciljevi sigurnosno-obavještajnih službi SFRJ

Funkcija i cilj čitavog sigurnosno-obavještajnog sustava bili su ostvarivanje državne sigurnosti. Prema zakonima, poslovi državne sigurnosti bili su „prikupljanje podataka i obavijesti u svrhu otklanjanja ili sprječavanja djelatnosti usmjerenih na podrivanje i rušenje

²⁸ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 38.

²⁹ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 39.

³⁰ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 40.

ustavom utvrđenog poretka odnosno otklanjanju ugroza sigurnosti u zemlji³¹. U tu su svrhu službe mogle poduzimati radnje i mjere na temelju zakona i propisa.

Jedan od glavnih ciljeva bio je, dakle, očuvanje sigurnosti i poretka u zemlji. Cilj je bio i očuvanje komunističkog političkog sustava. Tako su sigurnosno-obavještajne službe postale sredstvo obračuna Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) s političkim neistomišljenicima i njihovo djelovanje imalo je obilježje klasične političke policije³². Tako su zadaće sigurnosno-obavještajne službe postale onemogućavanje i uništenje neprijatelja. Službe su oslonac imale u kaznenom pravu jer je postojalo puno kaznenih djela koja su smatrana napadom na ustavni poredak te su im dane široke ovlasti radi suzbijanja tih kaznenih djela. Najvažniji ciljevi uključivali su borbu protiv unutarnjih neprijatelja i političke emigracije, koji su predstavljali opasnost za tadašnji poredak, i u tu je svrhu korišteno najviše resursa i kapaciteta službi³³.

3.7. Metode rada sigurnosno-obavještajnih službi SFRJ

Metode korištene u radu sigurnosno-obavještajnih službi SFRJ nisu se razlikovale od metoda rada ostalih sigurnosno-obavještajnih službi. Te metode su podrazumijevale prikupljanje podataka i obradu te analizu tih podataka odgovarajućim metodama. Metode, također, ovise o stupnju tehnološkog i organizacijskog razvoja državne administracije i njenih oružanih snaga.

Pravila o radu službi sigurnosti prvi su put regulirana Pravilima o radu službe državne bezbednosti tek 1990. godine³⁴. Ranija pravila nisu objavljivana u službenim glasilima nego su propisivani kao interni i tajni podzakonski akti od strane saveznog sekretara unutarnjih poslova te su usklađivani sa saveznim zakonima. Ta su Pravila regulirala način rada službi propisujući korištenje operativnih sredstava i metoda te operativno-tehničkih sredstava i metoda³⁵.

3.8. Operativna sredstva i metode

Operativna sredstva bavila su se tzv. tajnom suradnjom. Tajna suradnja je korištenje osoba, tzv. suradnika, izvan službe za tajno prikupljanje podataka i za izvršavanje raznih drugih

³¹ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 41.

³² v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 42.

³³ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 44.

³⁴ Pravila o radu službe državne bezbednosti, Službeni list SFRJ, poverljivo glasilo 18/90 od 27.VII.1990; prema Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str 45.

³⁵ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 45.

zadataka za potrebe službe. Za prikupljanje podataka korišteni su obavještajni razgovori, prismotra i praćenje, korištenjem raznih evidencija i dokumentacija i sl. U operativne poslove mogu se uvrstiti i poslovi plasiranja informacija i dezinformacija, operativno procjenjivanje i analiziranje.

3.8.1. Operativno-tehnička sredstva i metode

U ova sredstva ubrajamo prisluškivanja, kontroliranje telekomunikacijskih sredstva i pisama, tajna snimanja i fotografiranja, tajni pretresi prostorija i slična sredstva. Ove su metode korištene kako prema unutarnjim tako prema inozemnim osobama te čak i saveznim organima i službenim osobama. Te metode odobrala je Služba državne sigurnosti. Kombinirana uporaba ovih sredstava i metoda naziva se oblik operativnog rada, a ti oblici rada uključuju³⁶:

- Provjeravanje podataka. Svrha toga uglavnom je utvrđivanje povezanosti neke osobe s nekom organizacijom ili djelatnošću;
- Prethodna obrada ili prethodni operativni rad. To je početni oblik rada na temelju sumnji s ciljem pokretanja složenijih oblika rada;
- Operativna obrada. Cilj je utvrđivanje djelatnosti osoba, grupa ili organizacija koje se bave nadziranim djelatnostima;
- Operativna akcija. Odnosi se na djelovanje više ljudi sa svrhom otkrivanja težih oblika obavještajnih ili terorističkih djelatnosti;
- Operativna kombinacija. Može se smatrati špijunažom. Sastoji se od prodiranja u strane organizacije, institucije i sl. s ciljem sprječavanja tih djelatnosti ili samo prikupljanje podataka;
- Dvojna kombinacija. Odnosi se na stvaranje dvojnih agenata koje protivnička služba smatra svojim;
- Operativno istraživanje. Ono se, pak, sastoji od izrade široke procjene dobivenih rezultata;
- Zajednički rad. Obuhvaća više službi u obavljanju gore navedenog operativnog rada.

³⁶ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 47. i 48.

Uz navedene oblike operativnog rada, u praksi, su službe izvršavale i likvidiranje protivnika, ponajviše u emigraciji putem svojih doušnika iako oni nisu bili predviđeni zakonima i pravilima³⁷.

³⁷ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 48.

4. Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske

Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske svoj je današnji izgled dobio tek 2006. godine donošenjem Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu RH. Na razvoj sigurnosno-obavještajnog sustava uvelike je utjecao sustav bivše SFRJ jer je od osamostaljenja Republike Hrvatske sigurnosno-obavještajni sustav počivao na temeljima staroga sustava. U doba osamostaljenja RH i oružanog sukoba sigurnosno-obavještajni sustav služio je primarno toj svrsi da bi kasnije počeo slijediti demokratski razvoj.

4.1. Razdoblje od osamostaljenja do donošenja Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske

Još u doba SFRJ, hrvatska grana SDS-a je potkraj osamdesetih godina prema nekim izvorima imala 854 djelatnika³⁸, a prema drugima „više od 700“ zaposlenih³⁹. Tijekom tranzicijskog razdoblja sigurnosno-obavještajne službe su doživjele promjenu u svim tranzicijskim zemljama pa je tako bilo i u Republici Hrvatskoj. Postepeno je došlo do transformacije SDS-a u samostalnu sigurnosnu službu RH. Zakonodavstvo nije pratilo tu transformaciju nego je temelj za djelovanje tih novih sigurnosnih službi bio Zakon o unutrašnjim poslovima iz 1989. godine.

Transformacija sigurnosno-obavještajnih službi iz socijalističkog u demokratski sustav trebala je slijediti sljedeće principe⁴⁰:

- odanost novom demokratskog Ustavu i zakonskom poretku,
- stvaranje sigurnosno-obavještajne zajednice na principima sličnim sigurnosno-obavještajnim zajednicama zemljama članicama NATO saveza, Europskoj zajednici (EC) i Izraelu,
- jasna podjela odgovornosti između civilne, vojne obavještajne i kontra-obavještajne službe,
- organizacija efektnog institucionalnog sustava kontrole i nadzora nad sigurnosno-obavještajnim sustavom te
- da službe više nisu instrumenti političkog nasilja.

³⁸ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 55.

³⁹ Globus od 26.9.1999.

⁴⁰ Akrap, Gordan (2009.) Informacijske strategije i oblikovanje javnoga znanja, National security and the future, 10, 2, str. 99.

4.1.1. Ured za zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske (UZUP)

Krajem svibnja 1991. osnovan je Ured za zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske kao centralno tijelo za obavljanje poslova nacionalne sigurnosti⁴¹. Zadaća UZUP-a bila je pružanje savjetodavne i stručne pomoći tijelima u Republici Hrvatskoj koja se bave zaštitom ustavnog poretka, a to su Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo obrane i Ministarstvo vanjskih poslova. Može se reći da je cilj i primarna zadaća UZUP-a bila usklađivanje i usmjeravanje djelatnosti cijelog sustava.

Odluka kojom je osnovan UZUP nikada nije javno objavljena⁴². Postoji jedino Odluka o imenovanju prvog zamjenika predstojnika Ureda za zaštitu ustavnog poretka (*Narodne Novine* 34/92)⁴³. Tom je odlukom na tu funkciju izabran Stjepan Herceg. Jedine informacije o postojanju UZUP-a i o njegovom radu javnosti su bile dostupne jedino putem medija, odnosno intervjua s čelnim ljudima UZUP-a. To je značilo da nije postojala zakonska regulativa koja bi uredila rad Ureda i uspostavila sustav nadzora nad njim. Jedini nadzor nad radom UZUP-a imao je Predsjednik Republike Hrvatske koji je nadzirao rad Ureda i kojem je Ured bio odgovoran. Valja napomenuti da UZUP nije bio sigurnosno-obavještajna služba niti je obavljao obavještajne poslove, nego je to bio Ured koji je imao zadaću nadzora i koordinacije ostalih službi i koji je obavljao i organizirao strateška istraživanja i analize, izrađivao sigurnosne prosudbe koji su značajni za interese i sigurnost države. UZUP je, dakle, obavljao stručni nadzor nad radom svih sigurnosnih službi u Republici Hrvatskoj, a zadaća mu je bila ostvarivanje i uspostavljanje suradnje s protuobavještajnim, obavještajnim i drugim sigurnosnim institucijama od interesa za sigurnost države. Sustav nadzora nad radom sigurnosno-obavještajnih službi u RH bio je organiziran na način da su Služba za zaštitu ustavnog poretka MUP-a, Sigurnosno-informativna služba MORH-a i Služba za istraživanje i dokumentaciju MVP-a morale o svom radu i njegovim rezultatima izvještavati UZUP koji je, dalje, o svojim djelatnostima izvještavao Predsjednika Republike i najviša državna tijela⁴⁴. Sva ta tijela zajedno činila su sustav zaštite ustavnog poretka RH.

⁴¹ Sigurnosno-obavještajna Agencija, „Javni dokument“ / brošura, https://www.soa.hr/UserFiles/File/pdf/JAVNI-DOKUMENT_web.pdf, pristupljeno 20.03.2018. str. 4.

⁴² v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 54.

⁴³ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/1992_06_34_901.html; pristupljeno 11.04.2018.

⁴⁴ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 54.

4.1.2. Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP)

UZUP je djelovao sve do 21. ožujka 1993. kada njegovu ulogu preuzima Ured za nacionalnu sigurnost (UNS). Kako se UZUP nije bavio obavljanjem obavještajnih poslova tu je zadaću preuzela Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP)⁴⁵. Postepenim raskidanjem veza sa SFRJ Hrvatska je pokušavala stvoriti temeljne redarstvene službe u okviru postojećih zakona SFRJ.

Iako po tim zakonima nije imala pravo na samostalnu vojsku u odnosu na JNA⁴⁶, Sabor je 18. travnja 1991. usvojio Zakon o izmjenama i dopunama zakona o unutarnjim poslovima kojim su donesene odredbe koje su odredile budućnost izgradnje sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske. Tako su oformljene redarstvene službe koje su se sastojale od:

1. Službe za zaštitu ustavnog poretka (SZUP),
2. Služba javne sigurnosti (policija) te
3. Zbor narodne garde (ZNG).

Zakon o unutrašnjim poslovima iz 1991. godine uredio je djelokrug i organizaciju SZUP-a i odredio je da SZUP obavlja poslove zaštite Ustavom određenog poretka. U obavljanju tih poslova SZUP prikuplja podatke i obavijesti te poduzima mjere i radnje radi otkrivanja i sprečavanja djelatnosti usmjerenih protiv Ustavom utvrđenog poretka i ugrožavanje sigurnosti zemlje. Budući da su odredbe Zakona o unutrašnjim poslovima iz 1991. g. gotovo identične onima ranijeg Zakona o unutrašnjim poslovima SRH iz 1989. g. može se zaključiti da je SZUP ustvari sljednica SDS-a, a to potvrđuje i činjenica da su gotovo cjelokupni kadar SZUP-a činili bivši službenici SDS-a⁴⁷.

4.1.3. Sigurnosna informativna služba (SIS)

SZUP je, dakle, bio dio Ministarstva unutarnjih poslova RH i predstavljao je civilnu sigurnosno-obavještajnu službu RH. Za potrebe vojnog sigurnosno-obavještajnog rada poslove je obavljala Sigurnosna informativna služba Ministarstva obrane⁴⁸. Ovlasti, metode rada i nadzor nad njenim radom bio je slično uređen kao i SZUP, no razlika je u tome što je

⁴⁵ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 55.

⁴⁶ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 55.

⁴⁷ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 55.

⁴⁸ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 90.

djelovanje SIS-a bilo isključivo u vojnoj sferi, te je kao takva bila pod nadležnošću Ministarstva obrane, a kontrolu nad zakonitošću njenog rada vršio je UZUP.

SIS je od samog početka bio zamišljen kao sigurnosna služba koja će osim klasičnih funkcija koje obavljaju sigurnosne službe, također, za Ministarstvo obrane nadzirati i društvena i politička zbivanja⁴⁹. Kako su zakonom SIS-u dane jednake ovlasti kao i SZUP-u, koji je civilna služba, time je u stvarnosti došlo do uspostavljanja SIS-a kao paralelne sigurnosne službe koja se razlikuje od SZUP-a samo u činjenici da odgovara ministru obrane. To znači da je SIS praktički imao neograničeni djelokrug rada te je mogao poduzimati i mjere prema civilima, neovisno ulazi li to u vojnu sferu u kojoj bi SIS zapravo trebao djelovati što nije u skladu s načelima demokratskog poretka. To znači da se na SIS, s ovlastima koje nadilaze ovlasti SZUP-a te isključivu odgovornost ministru obrane, može gledati kao na stranačku policiju koja odgovara isključivo tadašnjem Ministru obrane⁵⁰. Takva centralizirana organizacija SIS-a omogućavala je Ministarstvu obrane da preko te Službe ostvari kontrolu nad čitavim oružanim snagama.⁵¹

4.1.4. Ured za nacionalnu sigurnost (UNS)

Ured za nacionalnu sigurnost osnovan je odlukom Predsjednika Republike 21. ožujka 1993. godine, a njegovo je djelovanje, djelokrug rada i temeljni ustroj uređen tek 1995. donošenjem Zakona o Uredu za nacionalnu sigurnost⁵². Prema tom Zakonu „UNS je državno izvršno tijelo koje usklađuje, usmjerava i nadzire rad tijela državne uprave djelatnosti kojih je u svezi s obavljanjem poslova nacionalne sigurnosti“⁵³.

Glavni razlog za osnutak UNS-a i uspostavljanje ovakvog oblika obavještajne službe je politička potreba za koordinacijom operacijskih aktivnosti i stalnim obavještajnim izvještavanjem političkog vodstva o radu službe. Zadaće Ureda su svrstane u četiri skupine i to⁵⁴:

1. usklađivanje rada državnih ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti

⁴⁹ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 90.

⁵⁰ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 93.

⁵¹ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 95.

⁵² Zakon o Uredu za nacionalnu sigurnost, Narodne novine br. 37, od 06 lipnja 1995.; u daljnjem tekstu ZOUNS.

⁵³ Čl. 1. ZOUNS-a.

⁵⁴ Čl. 2. ZOUNS-a.

2. usmjeravanje i nadziranje rada izvještajnih (protuobavještajnih i obavještajnih) službi
3. objedinjavanje, raščlanjivanje i procjenjivanje obavještajnih podataka i izvješća potrebnih za obavljanje ustavnih ovlasti predsjednika Republike i Vlade
4. protuobavještajna zaštita i osiguranje predsjednika Republike, Sabora, Vlade i objekata koje oni koriste.

U uredu su bile ustrojene:

1. Hrvatska izvještajna služba,
2. Nadzorna služba,
3. Stožer osiguranja.

Nadzor nad radom UNS-a obavljao je Predsjednik Republike, a nadzor nad zakonitošću rada obavljao je zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske putem Odbora za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost. Taj je nadzor bio samo periodičan budući da je Ured samo podnosio godišnje izvješće o svome radu, i eventualno posebna izvješća o radu te Sabor nije imao izravan nadzor nad radom UNS-a⁵⁵. Rad UNS-a financirao se iz državnog proračuna Republike Hrvatske⁵⁶.

Kako bi se rad državnih ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti što bolje usmjeravao i usklađivao, pri UNS-u je osnovan Stožerni odbor za nacionalnu sigurnost (SONS). Stoga je SONS bilo tijelo koje je bilo zaduženo za određivanje zadaća i ciljeva obavještajne zajednice koje je, također, određivao i Koordinacijski odbor obavještajne zajednice (KOOZ). SONS-a je, dakle, usmjeravao i usklađivao rad državnih ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti, a KOOZ je bio odgovoran za provedbu zadaća dobivenih od SONS-a.

4.1.5. Hrvatska izvještajna služba (HIS)

Druga važna organizacija koja je činila okosnicu obavještajne zajednice je Hrvatska izvještajna služba osnovana 1993. godine. HIS je bila središnja služba Ureda za nacionalnu

⁵⁵ Čl. 13. ZOUNS-a.

⁵⁶ Čl. 15. ZOUNS-a.

sigurnost⁵⁷. Glavna zadaća HIS-a bila je prikupljanju podataka i slanje informacija državnome vrhu. Podatke je prikupljala jednim dijelom samostalno, a jednim dijelom objedinjavanjem podataka koje prikupe druge službe, a koje HIS potom obrađuje i upućuje korisnicima, tj. predsjedniku Republike, predsjedniku Vlade i ministrima pojedinih ministarstava. Uz tu zadaću HIS je i koordinirao rad svih sigurnosno-obavještajnih službi Republike Hrvatske sa stranim službama te pomoću agenturne mreže vrši operativni rad u inozemstvu.

HIS je bio klasična obavještajna služba s analitičkim, operativnim, znanstveno-tehnologijskim i administrativno-logističkim odjelom⁵⁸. Sve podatke i informacije koje je prikupio HIS primao je i predstojnik Ureda za nacionalnu sigurnost. Osnivanjem HIS-a veće žarište je stavljeno na suradnju sa stranim sigurnosno-obavještajnim službama. Najveća je suradnja ostvarena s CIA-om, krovnom sigurnosnom agencijom Sjedinjenih Američkih Država, koja je imala snažan utjecaj na ratove na Balkanu, primarno u BiH, ali su i hrvatske službe blisko surađivale s CIA-om⁵⁹. Iz svega navedenog vidljivo je da su jezgru obavještajne zajednice Republike Hrvatske činile četiri službe koje su se bavile obavještajnim radom dok je UNS bio njihova krovna organizacija. Te službe su:

- Hrvatska izvještajna služba (HIS),
- Služba za zaštitu ustavnog poretka MUP-a RH (SZUP),
- Sigurnosno-informativna služba Ministarstva obrane RH (SIS),
- Obavještajna uprava Glavnog stožera Oružanih snaga RH (ObU GSOSRH) koja se bavila uglavnom praćenjem djelatnosti neprijatelja.

Smjernice rada UNS-u davao je Predsjednik Republike te tako i čitavoj obavještajnoj zajednici Republike Hrvatske. Osim UNS-a i navedenih službi, širi krug sigurnosnog sustava činile su i kriminalistička policija, vojna policija, carinska služba, financijska policija, čiji su se predstavnici mogli pozvati na sjednice KOOZ-a.

⁵⁷ v. Žunec i Domišljanović, op. cit. u bilj. 1, str. 106.

⁵⁸ Vjesnik od 16.9.1997.

⁵⁹ <https://www.cia.gov/library/readingroom/collection/bosnia-intelligence-and-clinton-presidency>

5. Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA)

Daljnju transformaciju i današnji izgled sigurnosno-obavještajni sustav u Republici Hrvatskoj doživio je 2006. godine donošenjem Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske⁶⁰. Tim su Zakonom u RH osnovane dvije sigurnosno-obavještajne agencije:

1. Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA) i
2. Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA).

Svrha njihovog osnivanja, kako navodi sam Zakon, je „radi sustavnog prikupljanja, analize, obrade i ocjene podataka koji su od značaja za nacionalnu sigurnost, u cilju otkrivanja i sprječavanja radnji pojedinaca ili skupina koje su usmjerene: protiv opstojnosti, neovisnosti, jedinstvenosti i suvereniteta Republike Hrvatske, nasilnom rušenju ustroja državne vlasti, ugrožavanju Ustavom Republike Hrvatske i zakonima utvrđenih ljudskih prava i temeljnih sloboda te osnova gospodarskog sustava Republike Hrvatske i koji su nužni za donošenje odluka značajnih za ostvarivanje nacionalnih interesa u području nacionalne sigurnosti“⁶¹.

5.1. Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske

Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske organiziran je kroz rad više agencija koja djeluju u zajedničkom smjeru, a njihov rad koordinira i usmjerava izvršna grana vlasti RH.

5.1.1. *Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS)*

Rad sigurnosno-obavještajnih agencija usmjeravaju Predsjednik RH i Vlada RH kroz Vijeće za nacionalnu sigurnost, a za operativno usklađivanje rada sigurnosno-obavještajnih agencija nadležan je Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija⁶².

Vijeće za nacionalnu sigurnost, sukladno Zakonu:

- razmatra i procjenjuje obavještajne i sigurnosne prijetnje i rizike, razmatra pitanja iz djelokruga ministarstava i drugih državnih tijela koja se odnose na nacionalnu sigurnost te donosi smjernice i zaključke o načinima zaštite i ostvarivanja interesa nacionalne sigurnosti,

⁶⁰ Narodne novine, br. 79/2006.

⁶¹ Čl. 1. st. 1. Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske, u daljnjem tekstu ZOSOSRH.

⁶² Čl. 1. st. 2. ZOSOSRH-a.

- razmatra pitanja iz djelokruga rada sigurnosno-obavještajnih agencija i načine ostvarivanja suradnje Predsjednika Republike i Vlade u usmjeravanju rada sigurnosno-obavještajnih agencija te odobrava suradnju agencija s odgovarajućim službama drugih zemalja,
- utvrđuje Godišnje smjernice za rad sigurnosno-obavještajnih agencija i druge odluke kojima Predsjednik Republike i Vlada usmjeravaju rad sigurnosno-obavještajnih agencija i drugih tijela sigurnosno-obavještajnog sustava,
- utvrđuje mjere koje poduzimaju Predsjednik Republike i Vlada u svezi s rezultatima nadzora nad radom sigurnosno-obavještajnih agencija i drugih tijela sigurnosno-obavještajnog sustava,
- utvrđuje prijedlog sredstava za rad sigurnosno-obavještajnih agencija i drugih tijela sigurnosno-obavještajnog sustava koja se osiguravaju u državnom proračunu,
- razmatra i druga pitanja u vezi s radom i upravljanjem sigurnosno-obavještajnih agencija i drugih tijela sigurnosno-obavještajnog sustava⁶³.

Vijeće za nacionalnu sigurnost čine⁶⁴:

- Predsjednik Republike,
- predsjednik Vlade RH,
- član Vlade zadužen za nacionalnu sigurnost,
- ministri obrane, unutarnjih poslova, vanjskih i europskih poslova te pravosuđa,
- ravnatelji SOA-e i VSOA-e,
- savjetnik Predsjednika za nacionalnu sigurnost,
- načelnik Glavnog stožera OSRH,
- predstojnik UVNS-a te
- u radu VNS-a sudjeluje i predsjednik Hrvatskoga sabora.

⁶³ Čl. 3. ZOSOSRH-a.

⁶⁴ Čl. 4. ZOSOSRH-a.

5.1.2. Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija (Savjet)

Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija koji operativno usklađuje rad sigurnosno-obavještajnih agencija te također i:

- provodi odluke Predsjednika RH i Vlade RH o usmjeravanju rada SOA-e i VSOA-e,
- razrađuje odluke VNS-a koje se odnose na rad sigurnosno-obavještajnog sustava,
- operativno usklađuje rad tijela sigurnosno-obavještajnog sustava te
- daje prijedloge VNS-u⁶⁵.

Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija čine:

- član Vlade RH zadužen za nacionalnu sigurnost (predsjednik Savjeta),
- savjetnik Predsjednika RH za nacionalnu sigurnost (zamjenik predsjednika Savjeta),
- ravnatelji SOA-e i VSOA-e te
- predstojnik UVNS-a⁶⁶.

5.1.3. Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS)

Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost za Vijeće za nacionalnu sigurnost i Savjet obavlja stručne i administrativne poslove. Također obavlja i poslove koji Vijeću za nacionalnu sigurnost omogućavaju analizu i ocjenu rada te nadzor nad sigurnosno-obavještajnim agencijama⁶⁷.

UVNS je, također, i središnje državno tijelo koje je odgovorno za utvrđivanje i provedbu aktivnosti vezanih za primjenu mjera i donošenje standarda informacijske sigurnosti u državnim tijelima u Republici Hrvatskoj, kao i za usklađenost aktivnosti oko primjene mjera i standarda informacijske sigurnosti u razmjeni klasificiranih podataka između Republike Hrvatske i stranih zemalja i organizacija⁶⁸.

⁶⁵ Čl. 5. st. 1. ZOSOSRH-a.

⁶⁶ Čl. 5. st. 2. ZOSOSRH-a.

⁶⁷ Čl. 6. st. 1. ZOSOSRH-a.

⁶⁸ Čl. 7. st. 1. ZOSOSRH-a.

5.1.4. Zavod za sigurnost informacijskih sustava (ZSIS)

Zavod za sigurnost informacijskih sustava je središnje tijelo nadležno za poslove u tehničkim područjima sigurnosti informacijskih sustava i mreža državnih tijela⁶⁹. To tijelo dobiva sve više na važnosti u današnje moderno doba s obzirom na porast kibernetičkog kriminala. To tijelo, također, upravlja kriptomaterijalima koji se koriste u razmjeni klasificiranih podataka između državnih tijela Republike Hrvatske i stranih zemalja i organizacija, te se bavi koordinacijom prevencije i otklanjanjem problema vezanih uz sigurnost računalnih mreža u državnim tijelima te tako doprinosi sigurnosti kibernetičkog prostora⁷⁰.

5.1.5. Operativno-tehnički centar za nadzor telekomunikacija (OTC)

Operativno-tehnički centar za nadzor telekomunikacija je tijelo koje obavlja poslove aktivacije i upravljanja mjerom tajnog nadzora telekomunikacijskih usluga, djelatnosti i prometa koje obavlja putem odgovarajućega tehničkog sučelja. To tijelo ostvaruje i suradnju te operativno-tehnički koordinira pravne i fizičke osobe koje raspolažu javnom telekomunikacijskom mrežom i pružaju javne telekomunikacijske usluge i usluge pristupa u Republici Hrvatskoj i tijela koja su ovlaštena za primjenu mjera tajnog nadzora telekomunikacija⁷¹.

OTC je tijelo koje aktivira nadzor nad komunikacijama građana, uz odobrenje Vrhovnog suda Republike Hrvatske⁷².

5.1.6. Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA)

VSOA je ustrojstvena jedinica Ministarstva obrane ustrojena kako bi Ministarstvu obrane i Oružanim snagama pružila potporu pri izvršenju zadaća obrane opstojnosti, suvereniteta, neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti Republike Hrvatske⁷³. VSOA obavlja poslove prema van i prema unutra.

Prema van prikuplja, analizira, obrađuje i ocjenjuje podatke o vojskama i obrambenim sustavima drugih zemalja, o vanjskim pritiscima koji mogu imati utjecaj na obrambenu

⁶⁹ Čl. 13. ZOSOSRH-a.

⁷⁰ Čl. 14. st. 1 ZOSOSRH-a.

⁷¹ Čl. 18. ZOSOSRH-a.

⁷² Arg. ex čl. 36. st. 1. ZOSOSRH-a.

⁷³ Čl. 24. st. 1. ZOSOSRH-a.

Prema unutra, tj. na području Republike Hrvatske VSOA se bavi prikupljanjem, analizom, obrađivanjem i ocjenjivanjem podataka o namjerama, mogućnostima i planovima djelovanja pojedinih osoba, grupa i organizacija unutar zemlje kojima je cilj ugrožavanje obrambene moći države te poduzima mjere otkrivanja, praćenja i suprotstavljanja ovakvim aktivnostima⁷⁵. Te mjere i radnje koje VSOA obavlja prema unutra smije primjenjivati samo prema zaposlenicima, odnosno pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga⁷⁶, a ako u obavljanju tih poslova ustvrdi da bi te mjere i trebalo primjenjivati i prema drugim osobama, odmah o tome mora obavijestiti SOA-u s kojom će zajedno utvrditi načine daljnjeg postupanja⁷⁷.

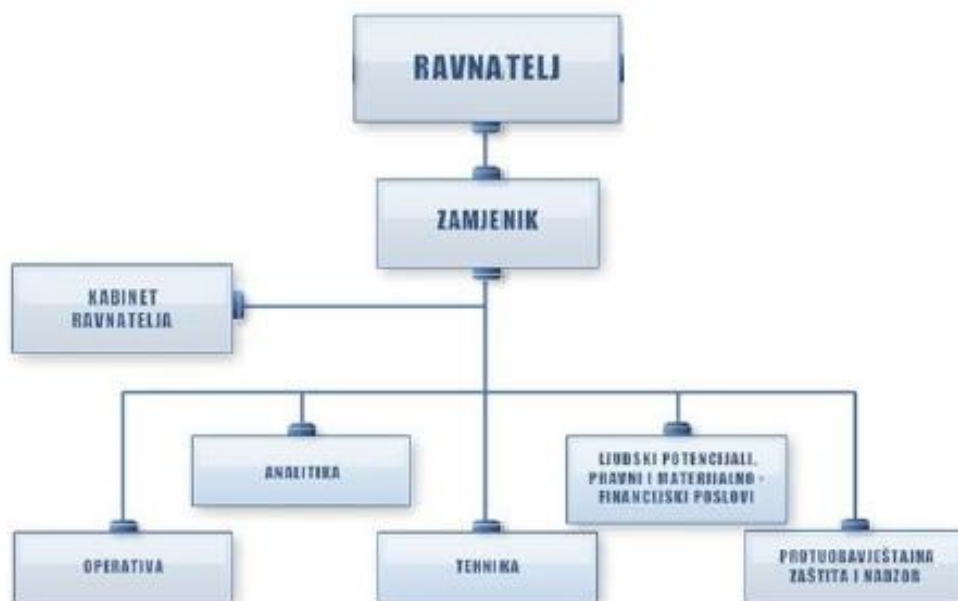
```

graph TD
    PRH[PREDJSJEDNIK RH] -- "STRATEGIJSKE ANALIZE" --> VNS[VJEĆE ZA NACIONALNU SIGURNOST]
    PRH -- "SMJERNICE" --> VNS
    PLH[PREDJSJEDNIK VLADE RH] -- "SMJERNICE" --> VNS
    VNS -- "SMJERNICE" --> MOT[MINISTARSTVA I OSTALA DRŽAVNA TIJELA]
    VNS --> OVNS[ODBOR VJEĆA ZA NACIONALNU SIGURNOST]
    VNS --> SKS[SAVJET ZA KOORDINACIJU SIG.-OB. AGENCIJA]
    OVNS -.-> SKS
    OVNS -.-> SOBA[SIKURNOSNO-OBAVJEŠTAJNA AGENCIJA]
    SKS -- "KOORDINACIJA" --> SOSBA[VOJNA SIKURNOSNO-OBAVJEŠTAJNA AGENCIJA]
    OTC[OTC]
    ZIS[ZAVOD ZA SIKURNOSNO-INFORMACIJSKI SUSTAV]
  
```

26

5.2. Ustroj SOA-e

Shema ustroja SOA-e prikazana je na slici 2⁷⁹.

Slika 2. Shema ustroja SOA-e.

Kao što je vidljivo iz sheme ustroja SOA-e, na čelu sigurnosno-obavještajnih agencija su ravnatelji koji njima upravljaju. Ravnatelji imaju zamjenike koji ih zamjenjuju u slučaju njihove spriječenosti ili izbivanja. Radom ustrojstvenih jedinica sigurnosno-obavještajnih agencija upravljaju pomoćnici ravnatelja ili načelnici⁸⁰.

Ravnatelji se imenuju i razrješuju rješenjem koje supotpisuju Predsjednik Republike i predsjednik Vlade. Imenovanje ravnatelja pokreću Predsjednik Republike i predsjednik Vlade utvrđivanjem prijedloga kandidata i dostavljanjem tog prijedloga na prethodno mišljenje odboru Hrvatskoga sabora nadležnom za nacionalnu sigurnost, dok kandidata za ravnatelja VSOA-e Predsjedniku Republike i predsjedniku Vlade predlaže ministar obrane⁸¹.

Ravnatelji se na tu poziciju imenuju na razdoblje od četiri godine uz mogućnost reizbora⁸². Postupak za razrješenje ravnatelja sigurnosno-obavještajnih agencija mogu

⁷⁹ https://www.soa.hr/UserFiles/File/pdf/JAVNI-DOKUMENT_web.pdf

⁸⁰ Čl. 65. st. 1. ZOSOSRH-a.

⁸¹ Čl. 66. ZOSOSRH-a.

⁸² Čl. 66. st. 3. ZOSOSRH-a.

pokrenuti Predsjednik Republike, predsjednik Vlade i Hrvatski sabor u slučajevima taksativno nabrojanim u Zakonu⁸³. Razlozi za razrješenje ravnatelja prije isteka mandata su: ako to sami zatraže; ako trajno izgube sposobnost obavljati svoju dužnost; ako ne provode odluke Predsjednika Republike i Vlade kojima se usmjerava rad sigurnosno-obavještajnih agencija ili ne provode njihove mjere u svezi s nadzorom rada; zbog povrede Ustava, zakona ili drugih propisa; zlouporabe položaja ili prekoračenja ovlasti te zbog povrede tajnosti klasificiranih podataka te osude za kazneno djelo koje ih čine nedostojnima obavljanja dužnosti⁸⁴.

Zamjenici ravnatelja imenuju se i razrješuju na isti način kao i ravnatelji, s time da se postupak imenovanja zamjenika ravnatelja pokreće na prijedlog ravnatelja sigurnosno-obavještajne agencije, a u postupku razrješenja zamjenika ravnatelja pribavlja se mišljenje ravnatelja sigurnosno-obavještajne agencije⁸⁵.

Unutarnja organizacija i način davanja naloga za obavljanje poslova u sigurnosno-obavještajnim agencijama i njihovim ustrojstvenim jedinicama moraju biti uspostavljeni tako da se za svaku pogrešku može utvrditi individualna odgovornost. Iz tog su razloga službene osobe SOA-e dužne provoditi naloge nadređenih, osim u slučaju ako smatraju da je nalog nezakonit te ga kao takvog moraju i prijaviti. Također, ako službena osoba u svom radu ocijeni da bi izvršenjem naloga učinila kazneno djelo, nije ga dužna izvršiti, ali mora o tome odmah obavijestiti predsjednika nadležne osobe⁸⁶.

5.3. Poslovi i ovlasti sigurnosno-obavještajnih agencija

Poslovi i ovlasti SOA-e uređeni su Zakonom o sigurnosno obavještajnom sustavu Republike Hrvatske u glavi IV. člancima 25. – 57. Prema Zakonu poslovi SOA-e su:

1. Prikupljanje podataka,
2. Evidencije podataka i njihovo korištenje,
3. Sigurnosne provjere i protuobavještajna zaštita,
4. Mjere prikrivanja i
5. Izvješćivanje.

⁸³ Čl. 66. st. 5. ZOSOSRH-a.

⁸⁴ Čl. 66. st. 4. ZOSOSRH-a.

⁸⁵ Čl. 66. st. 6. ZOSOSRH-a.

⁸⁶ Arg. ex čl. 67. ZOSOSRH-a.

5.3.1. Prikupljanje podataka

Jedan od poslova SOA-e je da prikupljaju podatke. Podaci se prikupljaju na više načina i to korištenjem javnih izvora, komunikacijom s građanima i potraživanjem službenih podataka od državnih tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i pravnih osoba koje su dužne surađivati s agencijom, uključujući i uvid u registre i zbirke podataka i službenu dokumentaciju, te također, i primjenom tajnih postupaka i mjera kao što su korištenjem tajnih suradnika, tajno prikupljanje podataka⁸⁷.

Mjerama tajnog prikupljanja podataka se privremeno ograničavaju ustavna ljudska prava i temeljne slobode osoba prema kojima su one usmjerene. Ta se mjera može provoditi samo ako se ti podaci ne mogu prikupiti na drugi način ili je njihovo prikupljanje povezano s nerazmjernim teškoćama, ako postoji mogućnost izbora između više mjera tajnog prikupljanja podataka, primijenit će se mjera kojom se manje zadire u Ustavom zaštićena prava i slobode⁸⁸.

Zakonom su navedene sljedeće mjere tajnog prikupljanja podataka⁸⁹:

1. tajni nadzor telekomunikacijskih usluga, djelatnosti i prometa:
 - a) tajni nadzor sadržaja komunikacija,
 - b) tajni nadzor podataka o telekomunikacijskom prometu,
 - c) tajni nadzor lokacije korisnika,
 - d) tajni nadzor međunarodnih telekomunikacijskih veza,
2. tajni nadzor nad poštanskim i drugim pošiljkama,
3. tajni nadzor i tehničko snimanje unutrašnjosti objekata, zatvorenih prostora i predmeta,
4. tajno praćenje i motrenje uz svjetlosno snimanje osoba u otvorenom prostoru i na javnim mjestima,
5. tajno praćenje i motrenje uz zvučno snimanje sadržaja komunikacija osoba u otvorenom prostoru i na javnim mjestima i
6. tajni otkup dokumenata i predmeta.

Mjere tajnog prikupljanja podataka mogu se poduzimati samo na temelju pisanog obrazloženog naloga kojeg izdaje sudac Vrhovnog suda Republike Hrvatske. U slučaju da bi

⁸⁷ Arg. ex čl. 26. ZOSOSRH-a.

⁸⁸ Čl. 33. ZOSOSRH-a.

⁸⁹ Čl. 33. st. 3. ZOSOSRH-a.

odgoda provedbe mjera tajnog prikupljanja podataka do donošenja pisanog naloga onemogućila postizanje cilja, poduzimanje mjera može započeti na temelju naloga ravnatelja sigurnosno-obavještajnih agencija, koji o tome odmah izvješćuju ovlaštenog suca Vrhovnog suda Republike Hrvatske koji hitno (u roku od 24 sata) mora odlučiti hoće li izdati pisani nalog⁹⁰.

5.3.2. Evidencije podataka i njihovo korištenje

SOA vodi i uspostavlja zbirke i registre osobnih podataka i druge evidencije prikupljenih podataka i dokumenata o podacima koji su u svezi s poslovima iz njenog djelokruga. Ti se podaci moraju čuvati kao tajna⁹¹.

5.3.3. Sigurnosne provjere i protuobavještajna zaštita

Sigurnosnom provjerom se utvrđuju činjenice o povjerljivosti i pouzdanosti određene provjeravane osobe. Ta se mjera provodi prema dužnosnicima i zaposlenicima u sigurnosno-obavještajnim sustavu i drugim osobama za koje je to određeno zakonom u postupku njihovog prijama na rad. Sigurnosna provjera provodi se i za osobe koje se primaju u hrvatsko državljanstvo i za strance u Republici Hrvatskoj čiji je boravak važan za sigurnost države⁹².

Postoje tri vrste sigurnosnih provjera:

- sigurnosna provjera za pristup klasificiranim podacima,
- temeljna sigurnosna provjera i
- sigurnosna provjera u svrhu zaštite sigurnosti štićenih osoba i objekata.

5.3.4. Mjere prikrivanja

Mjere prikrivanja su mjere prikrivanja vlasništva nad stvarima, mjere prikrivanja vlasništva nad pravnim osobama, mjere prikrivanja stvarnog identiteta svojih zaposlenika i drugih osoba, mjere prikrivanja svrhe prikupljanja podataka te, kada je to potrebno, korištenje tajnih usluga pravnih i fizičkih osoba, uz naknadu⁹³.

⁹⁰ Čl. 36. ZOSOSRH-a.

⁹¹ Čl. 39. ZOSOSRH-a.

⁹² Čl. 42. ZOSOSRH-a.

⁹³ Čl. 52. ZOSOSRH-a.

5.3.5. Izvješćivanje

Važni podaci koje SOA prikupi u obavljanju svoje djelatnosti se prosljeđuju te o svojim procjenama sigurnosnih situacija izvješćuju Predsjednika Republike, predsjednika Hrvatskoga sabora, predsjednika Vlade i UVNS, a VSOA ta izvješća dostavlja i ministru obrane, a načelniku Glavnog stožera Oružanih snaga samo kada se to odnosi na Oružane snage.

Ministrima i drugim državnim dužnosnicima dostavljaju se podaci koji se odnose na njihov djelokrug rada. Ukoliko prikupljeni podaci upućuju na pripremanje ili počinjenje kaznenog djela koje se progoni po službenoj dužnosti moraju izvijestiti i Državno odvjetništvo. Uz ta izvješća SOA dostavlja i godišnja izvješća o svom radu Predsjedniku Republike, predsjedniku Hrvatskoga sabora, predsjedniku odbora Hrvatskoga sabora nadležnog za nacionalnu sigurnost, predsjedniku Vlade i predstojniku UVNS-a, a na njihov zahtjev dostavljaju im i izvanredna izvješća o stanju u području nacionalne sigurnosti iz vlastitog djelokruga rada⁹⁴.

5.4. Nadzor nad sigurnosno-obavještajnim agencijama

U Republici Hrvatskoj postoje tri razine nadzora nad radom sigurnosno-obavještajnih agencija. To su:

- stručni nadzor,
- parlamentarni nadzor i
- građanski nadzor.

5.4.1. Stručni nadzor

Na stručnoj razini nadzor obavlja Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost⁹⁵. U provedbi tog nadzora UVNS⁹⁶:

- prati i nadzire zakonitost rada,
- prati i nadzire ostvarivanje propisanih ciljeva i djelokruga rada,
- prati i nadzire djelotvornost i svrsishodnost rada,

⁹⁴ Čl. 55. ZOSOSRH-a.

⁹⁵ Čl. 106. ZOSOSRH-a.

⁹⁶ Čl. 107. st. 1. ZOSOSRH-a.

- nadzire primjenu mjera tajnog prikupljanja podataka kojima se ograničavaju ustavna ljudska prava i temeljne slobode,
- nadzire uporabu financijskih sredstava,
- nadzire koordinaciju i suradnju među sigurnosno-obavještajnim agencijama i odgovarajućim službama drugih zemalja.

U obavljanju stručnog nadzora UVNS ima i uvid u izvješća i druge dokumente SOA-e te može i obavljati razgovore s ravnateljem i zaposlenicima radi utvrđenje važnih činjenica⁹⁷. Kada obavljenim nadzorom UVNS utvrdi kršenje Ustava ili zakona, predstojnik UVNS-a je dužan odmah poduzeti mjere otklanjanja nepravilnosti i o tome izvijestiti Predsjednika RH i predsjednika Vlade RH, te predsjednika Hrvatskog sabora, ukoliko je nadzor obavljan na zahtjev Sabora⁹⁸.

5.4.2. Parlamentarni nadzor

Parlamentarni nadzor obavlja Hrvatski sabor i to samostalno ili putem odbora nadležnog za nacionalnu sigurnost i putem Vijeća za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija. U provedbi nadzora Hrvatski sabor može zatražiti izvješća⁹⁹:

- o radnjama i mjerama koje provodi sigurnosno-obavještajna agencija od sigurnosno-obavještajne agencije,
- o poduzetim mjerama tajnog prikupljanja podataka ili o poduzetim mjerama tajnog prikupljanja podataka prema određenim osobama od predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske,
- o provođenju mjera tajnog prikupljanja podataka ili o provođenju mjera tajnog prikupljanja podataka prema određenim osobama od sigurnosno-obavještajnih agencija i
- o tome prikupljaju li sigurnosno-obavještajne agencije podatke koji se tiču zastupnika ili osobe koja je član njegovog obiteljskog kućanstva.

Uz to, odbor Hrvatskoga sabora nadležan za nacionalnu sigurnost može obaviti i neposredan nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija¹⁰⁰.

⁹⁷ Čl. 107. st. 2. ZOSOSRH-a.

⁹⁸ Čl. 109. ZOSOSRH-a.

⁹⁹ Čl. 104. st. 2. ZOSOSRH-a.

5.4.3. Građanski nadzor

Građanski nadzor nad radom sigurnosno-obavještajnih agencija obavlja Vijeće za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija (Vijeće). Vijeće se sastoji od predsjednika i šest članova koje imenuje Hrvatski sabor i koji su mu i odgovorni za zakonitost svog rada¹⁰¹. U obavljanju nadzora Vijeće¹⁰²:

- prati zakonitost rada sigurnosnih službi,
- prati i nadzire primjenu mjera tajnog prikupljanja podataka kojima se ograničavaju ustavna ljudska prava i temeljne slobode,
- prikupljena saznanja i podatke iz prethodnih točki dostavlja u formi obavijesti Vijeću za nacionalnu sigurnost, predsjedniku Hrvatskoga sabora, predsjedniku odbora Hrvatskoga sabora nadležnog za nacionalnu sigurnost, te ravnateljima sigurnosno-obavještajnih agencija i
- daje obavijest i o načinu podnošenja zahtjeva iz članka 112. navedenog Zakona.

U provedbi nadzora Vijeće ima uvid u SOA-ine dokumente, a može i obavljati razgovor s ravnateljem i zaposlenicima SOA-e radi utvrđenja činjenica odlučnih za ocjenu zakonitosti rada¹⁰³. O izvršenom nadzoru Vijeće je dužno izvijestiti podnositelja zahtjeva, a ukoliko se utvrde nepravilnosti izvješćuju se Predsjednik RH, predsjednici Hrvatskog sabora i Vlade RH te Glavni državni odvjetnik¹⁰⁴.

Slika 3 prikazuje shemu nadzora nad radom SOA-e¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Čl. 104. st. 4. ZOSOSRH-a.

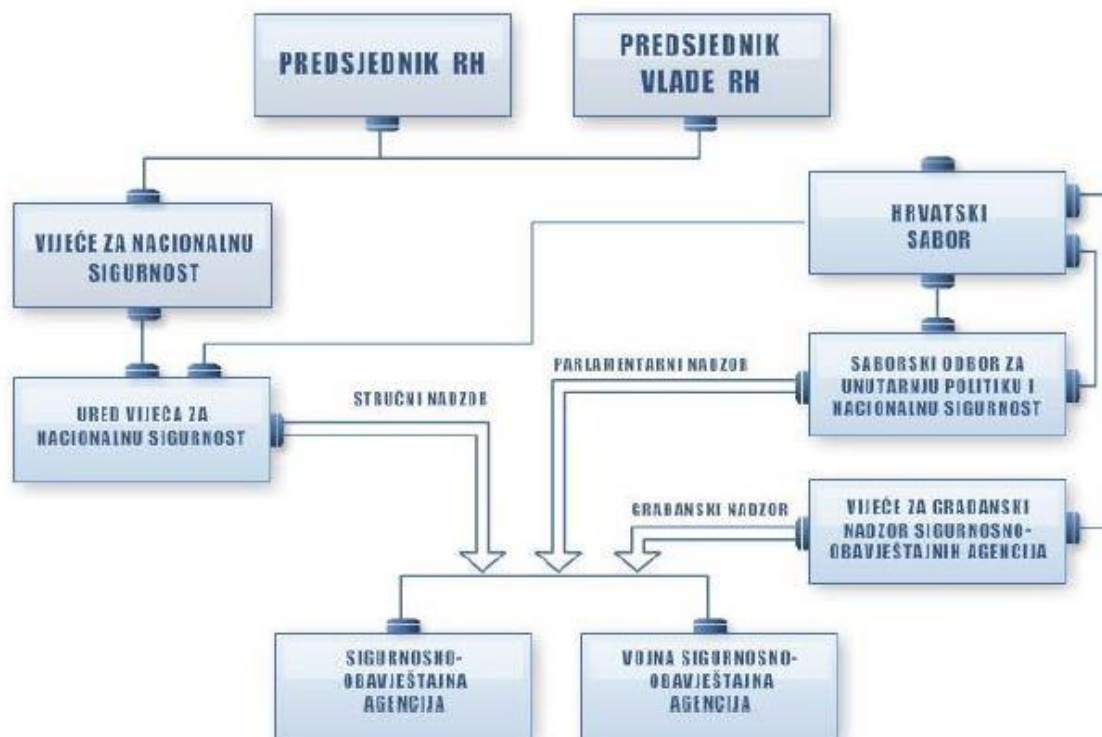
¹⁰¹ Čl. 110. ZOSOSRH-a.

¹⁰² Čl. 111. st. 1. ZOSOSRH-a.

¹⁰³ Čl. 111. st. 2. ZOSOSRH-a.

¹⁰⁴ Čl. 113. ZOSOSRH-a.

¹⁰⁵ https://www.soa.hr/UserFiles/File/pdf/JAVNI-DOKUMENT_web.pdf

Slika 3. Shema nadzora nad radom SOA-e.

5.4.4. Unutarnji nadzor

Osim navedenog, tzv. vanjskog nadzora nad radom SOA-e, postoji i posebna ustrojstvena jedinica zadužena za unutarnji nadzor zakonitosti rada ustrojstvenih jedinica i zaposlenika SOA-e te zaštite tajnosti podataka i protuobavještajne zaštite. Svrha ustrojavanja unutarnjeg nadzora je prevencija protuzakonitih aktivnosti zaposlenika agencije te smanjivanje rizika od potencijalne zlorabe ovlasti odnosno zlorabe prikupljenih podataka ili materijalnih sredstava.

Uz to, nadziru se i aktivnosti zaposlenika izvan radnog vremena te se, također, provode i poligrafska ispitivanja zaposlenika¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Čl. 44. ZOSORH-a.

6. Izazovi suvremenog doba

Suvremeno doba nameće pred obavještajne i sigurnosne službe nove izazove. U njih se mogu ubrojiti:

- terorizam, kao najveću prijetnju državnom i globalnom miru i sigurnosti,
- ekstremizam,
- migracijski val koji također može donijeti mnogobrojne prijetnje sigurnosti i koherentnosti sadašnjim stabilnim sustavima,
- korupciju,
- organizirani kriminal,
- kibernetičke izazove i sl.

Budući da je i Republika Hrvatska dio globalnih procesa koji nas okružuju tako se ti suvremeni izazovi postavljaju i pred našu Sigurnosno-obavještajnu agenciju. Godišnja izvješća SOA-e, u kojima sama agencija iznosi podatke o stanju sigurnosti u RH, potvrđuju da su globalni izazovi, i izazovi Republike Hrvatske pa će u nastavku biti više riječi o tim prijetnjama i izazovima suvremenog doba.

6.1. Terorizam

„Terorizam je smišljena uporaba nezakonitog nasilja ili prijetnje nezakonitim nasiljem radi usadivanja straha, s namjerom prisiljavanja ili zastrašivanja vlasti ili društva kako bi se postigli ciljevi koji su općenito politički, vjerski ili ideološki“¹⁰⁷.

U posljednje su vrijeme sve češći teroristički napadi ekstremnih terorističkih skupina u svjetskim i europskim metropolama. Iako takvih napada u RH nije bilo, primjera takvog napada ima u susjednoj BiH 2015. godine¹⁰⁸. Ne postoji izravna prijetnja miru i sigurnosti RH od džihadista ili njihovih povratnika, ali se ne može isključiti prijetnja osoba koje su spremne samoinicijativno i samostalno izvršiti teroristički napad, bez potpore terorističke organizacije, tzv. vukova samotnjaka, a koje je zbog takvog načina rada i manjka organiziranosti teško

¹⁰⁷ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Terorizam>

¹⁰⁸ U travnju je Nerdin Ibrić, blizak vehabijskom pokretu, upao u policijsku stanicu u Zvorniku i ubio pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske Dragana Đurića, te ranio njegove kolege Željka Gajića i Stevu Milovanovića. U studenom je Enes Omeragić, opet također blizak vehabijskom pokretu, ubio pripadnike Oružanih snaga BiH, čime je još jednom potvrđeno da je radikalni islam postao opasan problem za Bosnu i Hercegovinu. Izvor: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Hronologija-najgorih-napadi-u-BiH/337523>; pristupljeno 12.04.2018.

otkriti¹⁰⁹. Hrvatska je bila žrtvom terorističkog čina 2015. g. kada je u Egiptu otet te potom ubijen hrvatski državljani Tomislav Salopek.

6.2. Ekstremizam

„Ekstremizam je izraz kojim se označavaju djela ili ideologije koje izlaze iz okvira koje se smatraju društveno prihvatljivim, bilo iz pragmatičnih, bilo iz moralnih razloga..., a u politici se ekstremnim ideologijama obično smatraju one koje pripadaju ekstremnoj ljevici, ekstremnoj desnici ili vjerskom fundamentalizmu“¹¹⁰.

U današnjem kapitalističkom i liberalnom društvu sve je češća pojava nezaposlenosti kod mladih ljudi što, uz nezadovoljstvo zbog osobnih životnih poteškoća, može dovesti do razočaranja u državu i pravni poredak što, pak, nosi rizik od pojave ekstremizma¹¹¹.

Posljedice rata, ratnih trauma i neriješenih međunacionalnih odnosa također može značajno utjecati na pojavu i jačanje ekstremizma. Tako u RH imamo desni ekstremizam i lijevi ekstremizam. No, ekstremizam u RH ne predstavlja ozbiljnu prijetnju sigurnosti, a razlog tome je slaba organiziranost i malobrojnost ekstremističkih skupina. Većina ekstremizma u Hrvatskoj proistječe iz navijačkih skupina koje karakterizira ekstremistička retorika i simbolika te nasilje. Iako je takav oblik ekstremizma prisutan u RH već godinama ne može se reći da on predstavlja ozbiljnu prijetnju sigurnosti RH, već više utječe na međunarodni ugled RH.

6.3. Migracijski val

Uzrok migracijskog vala je sigurnosno-politička situacija u zaraćenim zemljama Bliskog istoka i sjeverne Afrike te loša ekonomska situacija u zemljama Afrike i Azije. Same po sebi migracije ne predstavljaju opasnost za sigurnost. No, uz migracije, može doći i do pojačanih stopa terorističkih napada na područjima imigriranja.

Međutim, češće dolazi do narušavanja sigurnosti uzrokovanim migracijama zbog slabe ili nikakve integracije i asimilacije migranata u društvo te jačanje ekstremizma i širenje ksenofobnih pokreta što narušava ne samo sigurnost nego i koheziju EU¹¹².

¹⁰⁹ Sigurnosno-obavještajna Agencija, Javno izvješće za 2017. <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2017.pdf>, str 10.

¹¹⁰ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Ekstremizam>

¹¹¹ v. Javno izvješće za 2017, op. cit. u bilj. 81. str. 12.

Daljnji rizik je jačanje organiziranog kriminala u državama koje su prihvatile veliki broj migranta i radikalizacije dijela migranata od lokalnih islamističkih aktivista.

Uz navedene potencijalne probleme migracijskih valova, postoji opasnost da se migracijske krize iskoriste za prebacivanje terorista u Europu. Takav je slučaj zabilježen za terorističkog napada u Parizu u studenom 2015. g. kada je potvrđeno da su teroristi prebačeni i preko Hrvatske u sklopu migracijskog vala.

6.4. Korupcija

„Korupcija (lat. *corruptus* – potplaćen) ili podmitljivost u pravnom smislu kazneno djelo zlouporabe povjerenja ili dužnosti koju se obnaša u upravi, sudskoj vlasti, gospodarstvu, politici, školstvu, kulturi i umjetnosti te u negospodarskim subjektima ili organizacijama, radi stjecanja materijalne ili nematerijalne koristi na koju nema pravnu osnovu. Korupcija označava potplaćivanje. U političkim pogledu je po definiciji politologa Harolda Dwighta Lasswella povrjeda općeg interesa zbog osobnoga koristoljublja“¹¹³.

Korupcija je izraženija u tranzicijskim zemljama pa je tako i sastavni dio hrvatske javne uprave, državnih institucija i tijela te državnih i javnih društava.

Korupcija se odražava na čitavo gospodarstvo zemlje jer ona „ugrožava pravilno funkcioniranje tržišta, gospodarski rast, smanjuje porezne izvore i oštećuje državni proračun te stvara nesigurnost i gubitak povjerenja u državne institucije. Korupcija smanjuje investicijski potencijal u RH, a odražava se i na međunarodni ugled RH i aktivnosti hrvatskih tvrtki na međunarodnom tržištu“¹¹⁴.

6.5. Organizirani kriminal

„Organizirani kriminal je vrsta bezakonite radnje u kojem postoji organizacijska struktura slična korporaciji ili udruženju. Osnovi cilj organiziranog kriminala je stjecanje materijalne koristi ili dohotka“¹¹⁵ i to najčešće nezakonitim radnjama poput prodaje droge, prostitucijom, krijumčarenjem oružja i sl.

¹¹² v. Javno izvješće za 2017, op. cit. u bilj. 81. str. 14.

¹¹³ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Korupcija>

¹¹⁴ v. Javno izvješće za 2017, op. cit. u bilj. 81. str. 15.

¹¹⁵ https://hr.wikipedia.org/wiki/Organizirani_kriminal

Na pojavu organiziranog kriminala u RH uvelike utječe hrvatski geografski, prometni i gospodarski položaj budući da se RH nalazi se na jednom od krakova balkanske krijumčarske rute na kojoj organizirane kriminalne skupine imaju veliku mrežu prekogranične suradnje.

Na povećanje stope organiziranog kriminala u RH utječe i loša i nestabilna politička i sigurnosna situacija na području Bliskog istoka i Afrike i ostalih zaraćenih te nestabilnih područja, jer takve situacije povećavaju potražnju oružja i vojne opreme ilegalnim kanalima.

6.6. Kibernetički (cyber) izazovi

Modernizacija i tehnološki napredak društava te sve veća globalizacija uzrokovali su masovnu uporabu računala. Gotovo svaki pojedinac posjeduje računalo preko kojeg se sve više obavljaju poslovne i ekonomske transakcije u tzv. kibernetičkom prostoru. Niti RH ne zaostaje u tom modernom trendu.

Oslanjanje na informacijsku i komunikacijsku infrastrukturu povećava ranjivost društava na njihovo ugrožavanje putem sredstava informatičke tehnologije. „Cyber-ratovanje (ratovanje u kibernetičkom prostoru) je pojam koji označava upotrebu računala, interneta i drugih sredstava za pohranu ili širenje informacija za provođenje napada na neprijateljske informacijske sustave pomoću sredstava informatičke tehnologije“¹¹⁶.

Sve su češći hakerski napadi koji svoj motiv mogu pronaći u pukom stjecanju slave do materijalne koristi ili prikupljanja podataka. Uz to ekstremisti, pa i teroristi koriste kibernetički prostor za propagiranje ideja, regrutaciju i edukaciju novih članova.

¹¹⁶ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Cyber-ratovanje>

7. Zaključak

Sigurnosno-obavještajne službe mogu se definirati kao djelatnosti i kao organizacije koje za potrebe države i političkog vodstva prikupljaju i analiziraju podatke o namjerama, mogućnostima i djelatnostima stranih organizacija i drugih zanimljivih subjekata te štite od njihovih obavještajnih djelatnosti koje bi mogle ugroziti nacionalnu ili političku sigurnost, a sve to radi ostvarivanja političkih ciljeva i vanjskopolitičkih interesa zemlje koju štite.

Sama kompleksnost teme sigurnosno-obavještajne djelatnosti proizlazi iz naravi same djelatnosti. Sigurnosno-obavještajna djelatnost je djelatnost koja velikim dijelom mora biti u tajnosti od javnosti kako bi mogli nesmetano obavljati djelatnost te kako bi se pružila maksimalna zaštita i sigurnost djelatnika na terenu, metoda i izvora rada. No, toj tajnosti se suprotstavlja jedan drugi interes, a to je interes javnosti, budući da građani financiraju rad sigurnosno-obavještajne službe te su one, između ostalog, i odgovorne građanima.

Kako bi se ti suprotstavljeni interesi što više uskladili, djelovanje sigurnosno-obavještajne službe mora biti u potpunosti u skladu sa zakonom i propisima te otvoreno i transparentno, koliko to narav i uspješnost obavljanja djelatnosti dopušta.

Literatura

- Akrap, Gordan (2009.) „Informacijske strategije i oblikovanje javnoga znanja“, National security and the future, 10, 2.
- Central Intelligence Agency, „Bosnia, Intelligence, and the Clinton Presidency“, <https://www.cia.gov/library/readingroom/collection/bosnia-intelligence-and-clinton-presidency>, pristupljeno 21.04.2018.
- Odluka o imenovanju prvog zamjenika predstojnika Ureda za zaštitu ustavnog poretka https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/1992_06_34_901.html; pristupljeno 11.04.2018.
- Sigurnosno-obavještajna Agencija, „Javni dokument“ / brošura, https://www.soa.hr/UserFiles/File/pdf/JAVNI-DOKUMENT_web.pdf, pristupljeno 20.03.2018.
- Sigurnosno-obavještajna Agencija, „Javno izvješće za 2017“, <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2017.pdf>, pristupljeno 20.03.2018.
- Sigurnosno-obavještajna Agencija, „Uloga obavještajne zajednice u nastanku i borbi za očuvanje i neovisnost Republike Hrvatske“, <https://www.soa.hr/hr/povijest/oz>, pristupljeno 20.03.2017.
- Sigurnosno-obavještajna Agencija, „Ured za nacionalnu sigurnost“, <https://www.soa.hr/hr/povijest/uns/>, pristupljeno 20.03.2018.
- Sigurnosno-obavještajna Agencija, „Ured za zaštitu ustavnog poretka“, <https://www.soa.hr/hr/povijest/uzup/>, pristupljeno 20.03.2018.
- Sigurnosno-obavještajna Agencija, „Služba za zaštitu ustavnog poretka“ <https://www.soa.hr/hr/povijest/szup/>, pristupljeno 20.03.2018..
- Sun Tsu „Umijeće Ratovanja“, Mozaik Knjiga, 2016, Zagreb
- Zakon o obrani, Narodne Novine 49/91, Zagreb
- Zakon o unutarnjim poslovima, Narodne Novine 29/91, Zagreb
- Zakon o uredu za nacionalnu sigurnost, Narodne novine br. 37, Zagreb
- Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 79/2006, Zagreb
- Žunec, Ozren, Domišljanović, Darko (2000.) „Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske“, Jesenski i Turk, Zagreb

Popis slika

- Slika 1. Shema sigurnosno-obavještajnog sustava RH.
- Slika 2. Shema ustroja SOA-e.
- Slika 3. Shema nadzora nad radom SOA-e.